

MUSTAFA
IMAMOVIĆ

HISTORIJA BOŠNJAČA

Majci Hurki i ocu Teufiku

Za ovu sam se knjigu pripremao još od rane mladosti, vođen znatiželjom, ali i onim Kantovim kategoričkim imperativom da čovjek mora djelovati tako da načela njegove volje mogu u svako doba postati općim zakonom. Želio sam se jednostavno orijentirati u svijetu, a uslov za to je bio da saznam ko sam, odakle sam, gdje sam i kuda idem. Sâmo pisanje ove knjige počeo sam u najtragičnijim momentima za bošnjački narod, osjećajući da je to u tim trenucima moja dužnost prema vlastitom narodu i čarobnoj zemlji Bosni. U svemu tome neobično su me podsticali i vjerovali u mene moji prijatelji i kolege akademik dr. Avdo Sućeska, profesor dr. Rusmir Mahmutćehajić i profesor dr. Mustafa Cerić. Mada, s obzirom na okolnosti relativno rijetki, pojedinačni razgovori sa svakim od njih, rasprave i komentiranje određenih pitanja predstavljali su mi jedno od najvećih intelektualnih zadovoljstava pri pisanju ove knjige. Posebno me je često profesor Sućeska hrabrio da je vrijeme za jednu ovakvu knjigu i da ja to mogu i moram uraditi.

Knjiga je sada tu. Samu knjigu čitalac ne treba posmatrati kao jednu zauvijek datu, kazanu i napisanu historiju Bošnjaka, nego kao jedan konkretan istraživački napor koji ostavlja prostor i nadu da će biti podsticaj mlađim historičarima i drugim naučnim pregoocima.

Pisanje jedne ovakve knjige naprosto promijeni čovjekov život. Moja supruga Senada bila je cijelo vrijeme hrabrim svjedokom tih promjena. Ona je bila prijatelj, često konsultant i kritičar, i mnogo onoga što slijedi u tekstu rezultat je njene odanosti i dosljednosti prema ideji mog opredjeljenja, djela i rada.

Sarajevo, 1993–1996.

Autor

UVOD

Jedan od prvih poznatih sudova o Bošnjacima i njihovoj zemlji ujedno je i prvi nesporazum i zabluda u vezi s njima. Predstava o bosanskim muslimanima i njihovoj zemlji kao egzotičnom svijetu i tamnom vilajetu na rubu Orijenta i Evrope jeste parohijalna evrocentristička zabluda i nacionalistička balkanska propaganda, nastala zato što se Bosna uvijek teško otvarala spoljnom svijetu. Činjenica je da su Bošnjaci, kao muslimani, te njihova zemlja srazmjerno kasno iskusili puni uticaj evropskih ideja, vještina i mogućnosti, koje su vladale svjetskom poviješću još od XVII stoljeća. To, međutim, nije bila posljedica neke njihove posebne konzervativnosti ili ravnodušnosti prema modernom životu, nego rezultat stoljeća prethodnog razvoja, čija su im dostignuća omogućila da tako dugo odolijevaju evropskom izazovu. Posebno je to vidljivo u ratovima u XVIII st. (1737–1739. i 1788–1791) te u bošnjačkim seljačkim bunama i nemirima sredinom istoga stoljeća.

Usljed toga je historiju Bošnjaka i njihovog životnog prostora neophodno određivati njihovim vlastitim povijesnim epohama, čija se razvijenost ili eventualna zaostalost nikako ne mogu procjenjivati bespredmetnim upoređivanjem sa glavnim tokovima povijesti u najrazvijenijim dijelovima Evrope. Evropljani su tokom posljednja tri stoljeća nametnuli svijetu vlastiti povijesni razvoj, određen periodizacijom na stari, srednji i novi vijek, kao navodno univerzalno svjetsko iskustvo. Potpuno se zaboravlja da je pri svakom proučavanju historije uvijek neophodno imati na umu da u biti svaka civilizacija, region ili zemlja i narod imaju svoj vlastiti stari, srednji i novi vijek. Već je, uostalom, drevni Egipat imao svoje staro, srednje i novo carstvo.

Historija Bošnjaka može se podijeliti u tri velika razdoblja: (1) doba feudalne bosanske države; (2) doba osmanske vladavine; (3) moderno doba, koje nastupa sa austrougarskom okupacijom 1878. i traje sve do danas. Svaki od ova tri velika razdoblja ima svoje brojne međufaze, sa manje ili više izraženim različitim odlikama i karakteristikama u odnosu na opće sklonosti datih epoha bošnjačke povijesti. Počeci te povijesti sežu do vremena

kasnog rimskog carstva i južnoslavenskog ranog feudalizma i u kontinuitetu traju sve do naših dana. Prema tome, zadatak ove historije Bošnjaka bio bi da se hronološki rekonstruira taj kontinuitet i otkriju njegove osnovne i trajne zakonitosti, jednom riječju da se ispriča usud i povijesna sudbina bosanskih muslimana.

Naša historijska nauka nema do danas, nažalost, ni jedne sintetičke povijesti Bošnjaka koja bi obuhvatila ili bar naznačila njihov cjelokupni razvoj. Postoje, doduše, već brojna djela, nastala uglavnom u posljednjih stotinjak godina, koja obrađuju različite strane i pitanja političkog, kulturnog, književnog, demografskog, etničkog, vjerskog i ekonomskog razvoja Bošnjaka. Tu su, također, manje ili više značajne, različite povijesti i pregledi historije Bosne u pojedinim etapama njenog razvoja kao države i geopolitičke cjeline.

Cilj je ove historije da rekonstruira povijesni put Bošnjaka, ali da pri tom ne bude njegovo puko opisivanje, nego da, uz hronološku rekonstrukciju, često opore svakodnevice, istovremeno bude i nauka o čovjeku ovog prostora općenito, a o bosanskomuslimanskom posebno. Ona će istovremeno biti pokušaj da se otkriju i razjasne neki od nepromjenljivih i univerzalnih principa ljudske prirode. Neko je u nauci već primijetio kako je jedan od paradoksa historije da su oni narodi koji su iza sebe ostavili monumentalna djela materijalne kulture, kao dokaz i potvrdu svog postojanja, vremenom uglavnom iščezli, dok su oni narodi koji su oblikovali i ostavljali ideje i kulturnopolitičke ciljeve preživjeli i ostali u povijesti. Društvo ili narod bez ideja nema historije. Ova će se historija, ne zanemarujući bošnjačku materijalnu kulturu i njene spomenike, uglavnom nastojati baviti idejama kojima su se Bošnjaci u svojoj povijesti rukovodili i koje su im omogućile da kao narod prežive i opstanu svoji na svome. Dostojevski je smatrao da ni čovjek niti nacija ne mogu postojati bez neke velike ili uzvišene ideje. Drugim riječima, ova bi historija, s obzirom na vrijeme u kojem se piše, htjela biti, kako to svojevremeno reče engleski filozof Edmund Burke, "savez između mrtvih, živih i onih još nerođenih".

Uz napomenuti vremenski raspon razvoja Bošnjaka potrebno je ovdje utvrditi i odrediti i prostorni okvir njihove historije, njihovu teritorijalnu rasprostranjenost i brojnost. Najzad, prije početka izlaganja samog toka bošnjačke povijesti, neophodno je razriješiti dilemu oko etničkog, odnosno nacionalno-političkog imena Bošnjaka i naziva njihovog jezika.

Bošnjaci nastanjuju središnji južnoslavenski etnički i balkanski geopolitički prostor, na kojem u teritorijalnom kontinentu žive od rijeke Vardara i planinskih masiva Šare i Prokletija na jugoistoku do rijeka Save i Une na sjeverozapadu. Na tom svom prostoru Bošnjaci žive u teritorijalno većoj

ili manjoj mjeri izmiješani sa Srbima, zatim Hrvatima, Crnogorcima, Albancima i Makedoncima. Prema popisima stanovništva iz 1971, 1981. i aprila 1991. Bošnjaci su – pod tada etničko–vjerskim imenom *Musliman* – bili treća najbrojnija nacija u bivšoj jugoslavenskoj državi. Prema popisu iz aprila 1991. u tadašnjoj je Jugoslaviji živjelo ukupno 2.376.646 ljudi koji su se izjašnjavali kao *Muslimani*. Preko 80 % ovih *Muslimana* živjelo je u Bosni i Hercegovini, što je u apsolutnom broju iznosilo 1.905.018 ili 43,7 % ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. U ostalim dijelovima bivše Jugoslavije prema istom popisu živjelo ih je u Crnoj Gori 89.932 (14,6 %), u Vojvodini 6.079 (0,3 %), Kosovu 57.408 (2,9 %), na području uže Srbije 173.871 (3,0 %), u Hrvatskoj 47.603 (1,0 %), u Makedoniji 70.000 (3,3 %), te u Sloveniji 26,725 (1,36 %). Svi navedeni popisi stanovništva pokazuju da su Bošnjaci mlada i vitalna nacija. Tako su *Muslimani* prema rezultatima popisa iz 1971. godine imali najviši natalitet u bivšoj Jugoslaviji, tj. 16,7 % na 1.000 stanovnika, a istovremeno najniži mortalitet, svega 6,2 umrlih na 1.000 stanovnika. Taj se demografski trend u osnovi nastavio tokom narednih dvadeset godina.

Bosna je još od ranog srednjeg vijeka, kao granična zemlja između Bizanta i Franačke, a kasnije i Srbije i ugarsko–hrvatske države, bila područje sučeljavanja i sukobljavanja različitih političkih i vjerskih interesa i ideja. Političkim životom feudalne Bosne dominirala je autohtona bosanska vlastela, a vjerskim Crkva bosanska. Kroz stoljeća u Humu jača pravoslavno stanovništvo, a u središnjim dijelovima Bosne katoličko, zahvaljujući prije svega kulturno–političkom djelovanju franjevaca. Od sredine XIV i tokom XV st., dolaskom Turaka–Osmanlija, ovo vjerski šaroliko stanovništvo postepeno prihvata islam. Tako se na bosanskom državnom tlu i bosanskoslavenskoj etničkoj podlozi, te novoštokavskom jezičnom izrazu, asimiliranjem islama konačno oblikuje bosanskomuslimanski ili, kraće, bošnjački etnos, narod ili nacija, naspram ostalim Južnim Slavenima istog jezika (Srbima, Hrvatima i Crnogorcima), ali različitog vjerskog i kulturno–političkog iskustva.

Historija Južnih Slavena, odnosno općenito Balkana, u velikoj je mjeri historija seoba i različitih migracija, izazvanih uglavnom ekonomskom nuždom ili čestim ratovima, kojima je kroz stoljeća više puta mijenjana etnička slika i struktura cijelih regiona, zemalja i krajeva. Kada je o Bošnjacima kao muslimanima riječ, glavni uzrok i razlog njihovih migracija jeste skoro neprekidni genocid, koji se nad njima vrši već gotovo tri stoljeća od strane njihovih hrišćanskih i kršćanskih susjeda i raznih balkanskih i drugih država, kako bivših tako i sadašnjih. Osmanska osvajanja i ratovanja, uglavnom sa Habsburgovcima i Mlecima, u kojima je sa obje strane učestvovao